Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

# RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA YANGI ATAMALARNING SHAKLLANISHI
# ФОРМИРОВАНИЕ НОВЫХ ТЕРМИНОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ
# FORMATION OF NEW TERMS IN THE DIGITAL ECONOMY

**Abdiraximova Ominaxon**
Andijon davlat chet tillari instituti
Xorijiy filologiya va turizm fakulteti
Filologiya va tillarni o‘qitish (ingliz tili)
yo‘nalishi talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24163814

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi natijasida o‘zbek tilida yuzaga kelayotgan yangi atamalar, ularning shakllanish manbalari va til tizimiga moslashuv jarayonlari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar, elektron tijorat, moliyaviy texnologiyalar, internet xizmatlari va sun’iy intellekt bilan bog‘liq terminlarning o‘zbek tiliga kirib kelishi, tarjima qilinishi hamda milliy til imkoniyatlari asosida ifodalanishi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, yangi atamalarni me’yorlashtirish, ularni ilmiy va ommaviy matnlarda izchil qo‘llash, terminologik lug‘atlarni takomillashtirish masalalari yoritiladi.
**Kalit so‘zlar:** Raqamli iqtisodiyot, yangi atama, terminologiya, neologizm, o‘zlashma so‘z, elektron tijorat, raqamlashtirish, fintech, iqtisodiy leksika.

**Аннотация:** В статье анализируются новые термины, возникающие в узбекском языке в результате развития цифровой экономики, источники их формирования и процессы адаптации к языковой системе. Рассматривается проникновение, перевод и выражение средствами узбекского языка терминов, связанных с цифровыми технологиями, электронной коммерцией, финансовыми технологиями, интернет-услугами и искусственным интеллектом. Освещаются вопросы стандартизации новых терминов, их последовательного употребления в научных и общественных текстах, а также совершенствования терминологических словарей.
**Ключевые слова:** цифровая экономика, новый термин, терминология, неологизм, заимствованное слово, электронная коммерция, цифровизация, финтех, экономическая лексика.

**Abstract:** This article examines new terms emerging in the Uzbek language as a result of the development of the digital economy, their sources of formation and their adaptation to the language system. It discusses the introduction, translation and Uzbek-language expression of terms related to digital technologies, e-commerce, financial technologies, internet services and artificial intelligence. The article also highlights the standardization of new terms, their consistent use in academic and public texts, and the improvement of terminological dictionaries.
**Keywords:** digital economy, new term, terminology, neologism, loanword, e-commerce, digitalization, fintech, economic vocabulary.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jamiyat hayotining deyarli barcha sohalariga kirib bormoqda. Iqtisodiyot, bank-moliya, savdo, ta’lim, ishlab chiqarish va davlat boshqaruvida elektron platformalar, ma’lumotlar bazalari, avtomatlashtirilgan tizimlar hamda internet xizmatlaridan foydalanish tobora kengaymoqda. Bu jarayon iqtisodiy munosabatlarning shaklini o‘zgartirish bilan

birga, tilning lug‘at tarkibiga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. Chunki har qanday yangi texnologiya, xizmat yoki iqtisodiy munosabat o‘z nomiga, ya’ni uni ifodalovchi atamaga ehtiyoj tug‘diradi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida “elektron tijorat”, “raqamli to‘lov”, “blokcheyn”, “fintech”, “marketpleys”, “bulutli xizmat”, “katta ma’lumotlar” kabi birliklar kundalik va kasbiy muloqotda faol ishlatilmoqda. Ularning ayrimlari o‘zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida tarjima qilinadi, ayrimlari esa xalqaro shaklida o‘zlashadi. Natijada o‘zbek tilida yangi terminologik qatlam shakllanib, iqtisodiy leksika boyib bormoqda.

Atama muayyan fan, kasb yoki faoliyat sohasiga oid tushunchani aniq ifodalovchi til birligidir. Yangi atamalar jamiyat taraqqiyoti, ilmiy kashfiyotlar, texnologik yangiliklar va ijtimoiy ehtiyojlar natijasida yuzaga keladi. Ularning muvaffaqiyatli shakllanishi faqat yangi so‘zning paydo bo‘lishi bilan cheklanmaydi; atama mazmunan aniq, talaffuz va imlo jihatidan qulay, til me’yorlariga mos hamda foydalanuvchilar uchun tushunarli bo‘lishi kerak.

Maqolaning maqsadi — raqamli iqtisodiyot sharoitida yangi atamalarning shakllanish yo‘llarini o‘rganish, ularning o‘zbek tiliga moslashuv xususiyatlarini tahlil qilish va terminologik me’yorni takomillashtirish bo‘yicha takliflarni bayon etishdir. Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy va tahliliy yondashuvlardan foydalaniladi.

Raqamli iqtisodiyot — iqtisodiy faoliyatda raqamli texnologiyalar, elektron ma’lumotlar, internet tarmoqlari va dasturiy platformalardan keng foydalanishga asoslangan iqtisodiy tizimdir. Bunday sharoitda ma’lumot muhim iqtisodiy resursga aylanadi, xizmatlar masofadan ko‘rsatiladi, to‘lovlar elektron shaklda amalga oshiriladi, savdo jarayonlari esa raqamli maydonga ko‘chadi. Bu o‘zgarishlar yangi biznes modellari, kasblar va xizmat turlarining paydo bo‘lishiga olib keladi.

Yangi tushunchalar paydo bo‘lishi bilan ularni nomlash zarurati ham yuzaga keladi. Masalan, internet orqali mahsulot yoki xizmat sotish jarayoni “elektron tijorat” deb yuritiladi. Raqamli muhitda moliyaviy xizmatlar ko‘rsatish “fintech” yoki “moliyaviy texnologiyalar” tushunchalari bilan ifodalanadi. Ma’lumotlarni masofaviy serverlarda saqlash va qayta ishlash “bulutli hisoblash” deb ataladi. Ushbu atamalar iqtisodiy va texnologik jarayonlarni qisqa, aniq ifodalashga xizmat qiladi.

Terminologik yangilanish til taraqqiyotining tabiiy ko‘rinishidir. Dastlab yangi birliklar mutaxassislar nutqida qo‘llanadi, keyinchalik ommaviy axborot vositalari, reklama, ta’lim, ijtimoiy tarmoqlar va kundalik muloqot orqali keng tarqaladi. Atama ommalashgan sari uning yozilishi, talaffuzi va ma’nosi barqarorlashadi. Biroq ayrim hollarda bir tushuncha uchun bir nechta variant parallel ishlatilishi mumkin. Bu esa terminologik tartibga solish zaruratini keltirib chiqaradi.

Raqamli iqtisodiyot atamalari ko‘pincha xalqaro xarakterga ega. Chunki yangi texnologiyalar va xizmatlarning aksariyati dastlab muayyan mamlakat yoki til muhitida ishlab chiqilib, keyin global miqyosda tarqaladi. Shu sababli ingliz tilidagi terminlar ko‘plab tillarga, jumladan o‘zbek tiliga ham tez kirib keladi. Bunday jarayonda milliy tilning imkoniyatlarini saqlagan holda xalqaro terminologiya bilan uyg‘unlikni ta’minlash muhim vazifadir.

Raqamli iqtisodiyotga oid yangi atamalar o‘zbek tilida bir necha usul orqali shakllanadi. Birinchi usul — o‘zlashma so‘zlarni qabul qilish. Bunda boshqa tillarda, asosan ingliz tilida shakllangan terminlar o‘zbek tiliga kirib keladi. “Startap”, “bloger”, “frilans”, “marketpleys”, “blokcheyn” va “fintech” kabi birliklar bunga misol bo‘la oladi. Ular xalqaro axborot almashinuvida keng qo‘llangani sababli o‘zbek tilidagi kasbiy nutqda ham faol ishlatilmoqda.

O‘zlashma terminlarning afzalligi shundaki, ular xalqaro muloqotda tushunishni osonlashtiradi va yangi tushunchani ixcham ifodalaydi. Biroq ularning yozilishi va talaffuzida turli variantlar paydo bo‘lishi mumkin. Masalan, bir atama lotin yozuvida asl shaklida, boshqa matnda esa o‘zbekcha talaffuzga moslashtirilgan holda yozilishi ehtimoli mavjud. Shu sababli imlo me’yorlarini belgilash va izchil qo‘llash talab etiladi.

Ikkinchi usul — kalkalash, ya’ni xorijiy atamaning tarkibiy qismlarini o‘zbek tiliga tarjima qilishdir. “Digital economy” — “raqamli iqtisodiyot”, “electronic commerce” — “elektron tijorat”, “digital payment” — “raqamli to‘lov”, “cloud service” — “bulutli xizmat” shaklida beriladi. Kalkalash tushunchaning mazmunini milliy til vositalari orqali ifodalashga yordam beradi. Ayniqsa, keng kitobxonlar ommasiga mo‘ljallangan matnlarda bunday tarjimalar tushunarlilikni oshiradi.

Uchinchi usul — o‘zbek tilining so‘z yasash imkoniyatlaridan foydalanish. Mavjud so‘zlarga qo‘shimchalar qo‘shish yoki so‘z birikmalari hosil qilish orqali “raqamlashtirish”, “elektronlashtirish”, “onlayn xizmat”, “ma’lumotlar bazasi”, “tarmoq xavfsizligi” kabi birliklar yuzaga keladi. Shuningdek, o‘zlashgan asosga o‘zbekcha qo‘shimcha qo‘shilishi natijasida “blogerlik”, “frilanserlik” kabi shakllar hosil bo‘ladi.

To‘rtinchi usul — semantik kengayish. Bunda tilda avvaldan mavjud bo‘lgan so‘z yangi texnologik yoki iqtisodiy ma’noda qo‘llanadi. Masalan, “platforma”, “tarmoq”, “bulut”, “hamyon” so‘zlari raqamli muhitda maxsus mazmun kasb etgan. “Elektron hamyon” birikmasida “hamyon” so‘zi naqd pul saqlanadigan buyum ma’nosidan tashqari, elektron to‘lov vositasini ham anglatadi.

Beshinchi usul — qisqartmalar va harfiy birliklardan foydalanish. IT, AI, API, QR, SMS kabi qisqartmalar raqamli texnologiyalar va iqtisodiy faoliyatga oid matnlarda ko‘p uchraydi. Ularni birinchi marta qo‘llaganda to‘liq shakli yoki izohini berish maqsadga muvofiq. Bu usul atamaning mazmunini to‘g‘ri anglashga yordam beradi.

Yangi atama o‘zbek tiliga kirgach, fonetik, grafik, grammatik va semantik moslashuv jarayonidan o‘tadi. Grafik moslashuv so‘zning yozuvda qanday ifodalanishi bilan bog‘liq. O‘zbek tilida lotin yozuvi asosiy yozuv sifatida qo‘llanayotgan bo‘lsa-da, raqamli muhitda kirill yozuvidagi matnlar ham uchraydi. Bundan tashqari, ayrim xorijiy terminlar asl imlosida, ayrimlari esa o‘zbekcha talaffuzga mos shaklda yoziladi. Bunday holatlarda yagona me’yorning mavjudligi muhim.

Fonetik moslashuv xorijiy so‘zlarning o‘zbek tilidagi talaffuz imkoniyatlariga muvofiq aytilishida namoyon bo‘ladi. O‘zlashma terminlarning ayrim tovush birikmalari o‘zbek tilida odatiy bo‘lmagani sababli talaffuzda soddalashish kuzatilishi mumkin. Biroq talaffuzga moslashtirishda xalqaro tanilganlik va atamaning asl shaklini aniqlash imkoniyati ham e’tiborga olinishi lozim.

Grammatik moslashuv o‘zlashma so‘zlarning o‘zbek tilidagi qo‘shimchalarni qabul qilishi bilan bog‘liq. Masalan, “startaplar”, “blogerga”, “frilanserlik”, “marketpleysda” kabi shakllar o‘zbek tilining grammatik qoidalari asosida hosil qilinadi. Bunda qo‘shimchalarni so‘zning talaffuzi va yozilishiga mos ravishda qo‘llash, sun’iy va ortiqcha shakllardan qochish zarur.

Semantik moslashuv atamaning o‘zbek tilida aniq va barqaror ma’noda qo‘llanishini anglatadi. Ayrim terminlar turli sohalarda turlicha mazmun ifodalashi mumkin. Masalan, “token” so‘zi axborot texnologiyalarida ham, moliyaviy texnologiyalarda ham uchraydi va har bir kontekstda o‘ziga xos tushunchani bildiradi. Shu bois terminning ma’nosi matn mazmuni va soha xususiyatidan kelib chiqib aniqlanishi kerak.

Atamani moslashtirishda uning xalqaro miqyosda tanilganligi, o‘zbekcha muqobilining mavjudligi, talaffuz qulayligi va mazmuniy aniqligi hisobga olinadi. Agar o‘zbekcha muqobil tushunarli va ixcham bo‘lsa, undan foydalanish milliy terminologiyani boyitadi. Agar xalqaro shakl allaqachon keng tarqalgan bo‘lsa, uni saqlab, zarur hollarda izoh bilan berish ham mumkin.

Raqamli iqtisodiyot terminologiyasida uchraydigan muammolardan biri — bir tushunchaning turli shakllarda ifodalanishidir. Masalan, “elektron savdo” va “elektron tijorat”, “onlayn to‘lov” va “internet to‘lovi” kabi variantlar turli manbalarda uchraydi. Ayrim hollarda ular yaqin ma’noni anglatsa-da, qo‘llanish doirasi farqlanishi mumkin. Shuning uchun termin tanlashda tushunchaning aniq mazmunini belgilash va yagona shaklga kelish muhim.

Ikkinchi muammo — xorijiy atamalarning izohsiz qo‘llanishidir. “Big data”, “fintech”, “cloud computing”, “blockchain” kabi birliklar mutaxassislar uchun tushunarli bo‘lishi mumkin, biroq keng jamoatchilik uchun murakkablik tug‘diradi. Bunday holatda atamaning o‘zbekcha izohini berish, zarur bo‘lsa qavs ichida xalqaro shaklini ko‘rsatish tavsiya etiladi.

Uchinchi muammo — tarjimada ma’noning to‘liq saqlanmasligi. Xorijiy terminni so‘zma-so‘z tarjima qilish har doim ham uning ilmiy yoki texnik mazmunini ochib bermaydi. Shu sababli tarjimon va mutaxassislar atamaning lug‘aviy tarkibinigina emas, balki muayyan sohada anglatadigan tushunchasini ham o‘rganishi zarur.

To‘rtinchi muammo — raqamli texnologiyalarning tez yangilanishi. Yangi xizmat va mahsulotlar qisqa vaqt ichida paydo bo‘lib, ularga mos terminlar ham tez shakllanadi. Lug‘atlar va me’yoriy manbalar esa bu o‘zgarishlarni darhol qamrab ololmasligi mumkin. Natijada yangi birliklarning yozilishi, tarjimasi va ma’nosida tafovutlar yuzaga keladi.

Beshinchi muammo — terminologiyada milliy va xalqaro yondashuv o‘rtasidagi muvozanatni topishdir. Barcha xorijiy so‘zlarni o‘zbekchalashtirish ham, ularni izohsiz qabul qilish ham to‘g‘ri emas. Eng maqbul yechim — atamaning mazmunini aniq yetkazadigan, til me’yorlariga mos va amaliyotda qulay bo‘lgan shaklni tanlashdir.

Raqamli iqtisodiyotga oid atamalarni tartibga solish uchun, avvalo, elektron terminologik lug‘atlarni yaratish va ularni muntazam yangilab borish zarur. Bunday lug‘atlarda atamaning o‘zbekcha shakli, xalqaro varianti, qisqa ta’rifi, qo‘llanish sohasi va namunaviy birikmasi berilishi lozim. Elektron shakl lug‘atni tez yangilash va foydalanuvchilar uchun qulay qidiruv imkoniyatini yaratadi.

Ikkinchidan, yangi terminlarni me’yorlashtirish jarayonida tilshunoslar, iqtisodchilar, tarjimonlar, dasturchilar va amaliyotchi mutaxassislar hamkorligini kuchaytirish kerak. Chunki atamaning til jihatdan to‘g‘ri bo‘lishi bilan birga, u ifodalayotgan iqtisodiy yoki texnologik tushuncha ham aniq belgilanishi zarur. Fanlararo hamkorlik noto‘g‘ri tarjima va noaniq ta’riflarning oldini oladi.

Uchinchidan, oliy ta’lim muassasalarida raqamli iqtisodiyotga oid fanlar bo‘yicha o‘zbek tilidagi darslik, o‘quv qo‘llanma va glossariylarni ko‘paytirish maqsadga muvofiq. O‘quv materiallarida bir tushuncha uchun imkon qadar yagona atamadan foydalanish, zarur hollarda uning xalqaro shaklini ham ko‘rsatish talab etiladi.

To‘rtinchidan, ommaviy axborot vositalari va internet nashrlarida yangi terminlardan izchil foydalanish lozim. Yangi atama ilk bor qo‘llanganda qisqa izoh berilishi, keyingi o‘rinlarda esa tanlangan shakl saqlanishi kerak. Bu yondashuv o‘quvchilarning yangi tushunchalarni oson o‘zlashtirishiga yordam beradi.

Beshinchidan, tarjima jarayonida so‘zma-so‘z o‘girishdan ko‘ra, tushunchaning mohiyatini to‘g‘ri ifodalashga ustuvor ahamiyat berish zarur. Yangi atama ixcham, talaffuzi qulay, grammatik jihatdan mos va ma’nosi aniq bo‘lishi kerak. Shu bilan birga, xalqaro ilmiy muloqotda tanib olish uchun uning asl shaklini ham ko‘rsatish foydali.

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi o‘zbek tilining lug‘at tarkibida yangi atamalarning paydo bo‘lishi va kengayishiga kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Elektron tijorat, raqamli to‘lov, fintech, blokcheyn, bulutli xizmat, marketpleys va boshqa ko‘plab birliklar zamonaviy iqtisodiy muloqotning ajralmas qismiga aylanmoqda. Ularning bir qismi o‘zlashma yo‘li bilan, boshqalari esa tarjima, kalkalash, so‘z yasash va semantik kengayish orqali shakllanmoqda.

Yangi atamalarni o‘zbek tilida to‘g‘ri qo‘llash uchun ularning mazmunini chuqur anglash, imlo va talaffuz me’yorlarini belgilash, milliy tilning ichki imkoniyatlaridan foydalanish hamda xalqaro terminologiya bilan uyg‘unlikni saqlash zarur. Atama mutaxassislar va keng jamoatchilik uchun tushunarli bo‘lishi, bir tushuncha turli manbalarda asossiz ravishda turlicha nomlanmasligi kerak.

Raqamli iqtisodiyot terminologiyasini ilmiy asosda tartibga solish o‘zbek tilining zamonaviy fan, texnologiya va iqtisodiyot tili sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu jarayonda elektron lug‘atlarni takomillashtirish, o‘zbekcha ilmiy adabiyotlarni ko‘paytirish va soha mutaxassislari bilan tilshunoslar hamkorligini kuchaytirish alohida ahamiyat kasb etadi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. **Hojiyev A.** O‘zbek tili so‘z yasalishi tizimi. — T.: «Fan», 2007.
2. **Mamatov A.** O‘zbek tilida leksik va frazeologik birliklarning semantik-funksional tarakqiyoti. — T.: «Noshir», 2009.
3. **Yo‘ldoshev B.** O‘zbek terminologiyasining lingvistik asoslari. — Samarqand: SamDU nashri, 2020.
4. **Nurmonov A.** O‘zbek tilshunosligi tarixi. — T.: «O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati», 2002.
5. **Berdiyorov X., Rasulov R.** O‘zbek tilining paronimlar lug‘ati. — T.: «O‘qituvchi», 2001.
6. **Abuzalova M.** Hozirgi o‘zbek tilida analitik shakllar va ularning funksional-semantik xususiyatlari. — T.: «Fan», 2008.
7. **Madvaliyev A.** O‘zbek terminologiyasi va uning taraqqiyot bosqichlari. — T.: «Fan», 2017.
8. **Safarov O.** Tilshunoslikda zamonaviy yondashuvlar va terminologik jarayonlar. — Toshkent: Universitet, 2021.

Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818